

IVAN ZVONAR
Varaždin

KUKULJEVIĆEV ODNOS PREMA USMENOM NARODNOM STVARALAŠTVU

STELLUNGNAHME VON KUKULJEVIĆ ZUR MÜNDLICHEN VOLKSÜBERLIEFERUNG

Der Mittelpunkt des Interesses in dieser Abhandlung ist einer besonders wichtigen Stelle gewidmet, die sich Ivan Kukuljević Sakcinski auf dem Gebiet des Sammelns und der Veröffentlichung verschiedener Arten der mündlichen Volksliteratur in Kroatien erworben hat.

Kukuljević kommentierte und versuchte auch die Schwierigkeiten zu lösen, die er bei den Notieren jener Laute getroffen hatte, für welche kein entsprechender Buchstabe in dem graphischen System der kroatischen Schriftsprache gibt.

Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom¹, svakako najsvestranijem hrvatskom piscu 19. stoljeća, pjesniku, novelistu, dramatičaru, putopiscu, političaru, povjesničaru, biografu, bibliografu, izdavaču, arheologu, skupljaču i čuvaru starina, pripada još jedno časno mjesto. On je naime prvi u Hrvatskoj tiskom izdao opsežnu zbirku pjesama na sva tri narječja za koje se izriječkom kaže da su narodne.

Usmeno je poetsko stvaralaštvo neodvojivi dio narodnog života, i sasvim je sigurno da je ono, bogato i raznovrsno, pratilo Hrvate već na njihovu putu u novu domovinu.

Analizom se postojećih predaja i najstarijih pisanih dokumenata o hrvatskoj povijesti može potvrditi njegova prisutnost u raznim životnim situacijama i prigodama, a najrelevantniji je u tom smislu podatak da su Zadranici već 1177. godine dočekali papu Aleksandra III. silnim pohvalama i pjesmama na slavenskom jeziku (*immensis laudibus et canticis altissime resonantibus in eorum slavica lingua*).²

Od tog će se momenta primjeri usmenog stvaralaštva susretati, uz »autorske« i prevedene pjesme, u svim rukopisnim pjesmaricama od dodatka jednom glagoljskom kodeksu iz 1380.³, preko tzv. »Petrisova zbornika« iz 1468., u kojem se miješaju čakavsko i kajkavsko narječje, zatim »Oxfordskog zbornika« iz 1486. do prvih latiničkih pjesmarica kao što su »Korčulanska« i »Rapska« s kraja 15. stoljeća, a posebno to vrijedi za rukopisni zbornik Nikše Ranjine iz 1507. koji sadrži više pjesama ispjevanih »na narodnu«.⁴

S kraja 16. stoljeća potječe i prva kajkavska rukopisna pjesmarica, tzv. »Mariborsko – prekmurska« (točnije »Martjanska«, po mjestu nalaska), barem jednim svojim dijelom iz 1593., a od te se godine i na prostoru sjeverozapadne Hrvatske može samo do preporoda poredati

dvadesetak zasad poznatih rukopisa koji u kronološkom slijedu dokazuju postojanje jedne žive poetske djelatnosti, i duhovne i profane.

Rukopisne zbirke pjesama, međutim, nastaju i kasnije, pa taj oblik zapisivačke djelatnosti traje sve do danas.

Premda hrvatski, nažalost anonimni, začinjavci i prvi po imenu poznati pjesnici, poput Džora Držića (1461 – 1501) i Šiška Menčetića (1457 – 1527), mnogo duguju tada već razvijenom narodnom pjesništvu, prvu će našu usmenu pjesmu, ne dovodeći u sumnju njezin značaj, zapisati jedan stranac, i to u Italiji.

Učinio je to pjesnik Rogeri de Pacientia u svom spjevu »Balzino« u kojem opisuje put kraljice Isabelle de Balzo po južnoj Italiji. U mjestu Gioia del Colle (blizu Barija) bila joj je naime priređena 31. svibnja 1497. svečanost s plesom koji su izveli Scavoni, dakle Hrvati, a tom su, prilikom, među ostalim, na svom jeziku otpjevali i lijepu bugaršticu o despotu Đurđu Brankoviću i vojvodi Janku (Hunjadiju).

Pjesnik je zapisao, kako je znao, deset stihova te pjesme, napominjući da su izvodači postupali poput stanovništva latinskog porijekla, što nedvosmisleno dokazuje da se radilo o pripadnicima jedne hrvatske kolonije u blizini spomenutog mjesta.⁵

Prve će hrvatske usmene pjesme, jasno označujući njihovo podrijetlo, u cijelosti tiskom objaviti tek Petar Hektorović (1487 – 1572) u svom poznatom djelu »Ribanje i ribarsko prigovaranje«, tiskanom u Veneciji 1568.

Od šest zapisanih pjesama i tu po naslovu navodimo dvije prelijepe bugaršnice: »Kraljević Marko i brat mu Andrijaš« i »Vojvode Radosav Siverinski i Vlatko Udinski«.⁶

Pojedini su osvrli na usmeno stvaralaštvo sada već dosta učestali.

Tako će i Petar Zoranić (1508 – ?, vjerojatno nešto poslije 1543) u »Planinama«, tiskanom u Veneciji 1569., dakle nakon njegove smrti, uz dvije svoje pjesme staviti bilješku da se mogu pjevati »u zuk« (kajkavci bi rekli »na notu«) pjesama »A, ti devojko šegljiva« i »Drazi mi goru projdoše«.

Kako je rukopis »Planina« dovršen već 1536., postaje jasno da su te pjesme mogle nastati još u 15. stoljeću. Prvu je od njih kasnije pronašao i objavio Franjo Fancev.⁷

Juraj Baraković (1548 – 1626) pak u svojoj »Vili Slovinke«, također tiskanoj u Veneciji, i to 1614., donosi cjeloviti zapis bugaršnice »Majka Margarita«.⁸

U 17. se stoljeću sve češće javljaju osvrli na usmeno stvaralaštvo i u sjevernoj Hrvatskoj.

Kajkavski će se pisac Nikola Krajačević Sartorius (1582 – 1653), isusovac koji je četiri godine proveo i u Varaždinu (1635 – 1639) kao superior isusovačke rezidencije i propovjednik, u svom djelu »Sveti evangeliomi«, tiskanom u Grazu 1651., oštro oboriti na presmione, zapravo lascivne, usmene pjesme, što je najbolji dokaz da je bilo i takvih, i to u većem broju nego što dobar ukus može podnijeti, ali odmah i preporučuje da se četiri njegova teksta pjevaju na napjeve usmenih pjesama, priznavši time da je među njima bilo i lijepih, premda ljubavnih, koje nisu mogle sablazniti vjernike, bez obzira na svoju sasvim određenu tematiku.⁹

Slično će dvadeset godina kasnije reagirati i nešto mlađi Juraj Habelić u djelu »Pervi oca našega Adama greh« (Graz, 1674.).

U ostavštini je Petra Zrinskog naden zapis jedne od najljepših usmenih bugarštica »Popevke od Svilojevića«, nastao u sjevernoj Hrvatskoj 1663.¹⁰

Sada će i na kajkavskom prostoru zaredati rukopisne pjesmarice, sve jedna zanimljivija od druge, ali su u njima usmene pjesme toliko izmiješane s pisanima, za koje se također vrlo rijetko navodi autor, da ih samo pomnjava analiza može razlučiti.

Na početku je 18. stoljeća tiskan i prekrasan zbornik crkvenih kajkavskih i manjeg broja latinskih pjesama »Cithara octochorda seu cantus latino-sclavonici« (od godine 1723. »croatici«)

koji u pedeset godina doživljuje čak tri izdanja (1701. u Beču, 1723. također u Beču, a 1757. u Zagrebu).

I u tom su zborniku sadržane mnoge pjesme koje su već davno postale narodne, ali se kao takve izrijekom ne označuju.

I Andrija je Kačić Miošić 1756. tiskao u Mlecima svoj poznati »Razgovor ugodni naroda slovinskoga« koji, u to nema sumnje, sadrži i nekoliko usmenih pjesama, ali ih je teško raspoznati zbog zapisivačevih preinaka i prilagodbi sadržaju knjige.

Potkraj 18. stoljeća putuje Dalmacijom talijanski znanstvenik i putopisac Alberto Fortis koji će nakon tog puta u Veneciji tiskati 1774. djelo »Viaggio in Dalmazia« i u njemu donijeti zapis naše narodne balade »Hasanaginica«, i to u originalu i talijanskom prepjevu. Odatle je pjesmu preuzeo Johann Wolfgang Goethe i prepjevao je na njemački jezik pod naslovom »Klagesang von der edlen Frauen der Asanaga«. Taj je prepjev 1778. objavljen u znamenitoj Herderovoj zbirci usmenih pjesama s raznih strana »Volkslieder«.

Nakon toga »Hasanaginica« je prepjevana i na druge europske jezike, a prevodili su je najveći pisci tog vremena.

Na ruski ju je jezik, npr., prepjevao sam Aleksandar Sergejevič Puškin, a na engleski Walter Scott.

Svi dosad opisani primjeri ipak predstavljaju samo usputna i sporadična, više slučajna nego sustavna, osvrtnanja na naše usmeno stvaralaštvo.

Pravo se zanimanje za tu vrstu poezije i u nas javilo tek pod utjecajem romantičarskih pogleda na narodni život, koji s početkom 19. stoljeća sve jače prodiru i na hrvatski prostor.

Tako već 1813. zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac, na poticaj svog kanonika, inače uvaženog profesora i znanstvenika, Marka Mahanovića, upućuje svim župnicima zagrebačke biskupije cirkularno pismo s naputkom da počnu zapisivati primjere usmenog stvaralaštva u svojim župama i da skupljenu građu šalju u Zagreb.

Odziv je bio relativno dobar pa je od prispjelih zapisa godinu dana kasnije sam Mahanović sastavio opsežnu zbirku pjesama pod naslovom: »Hrvatske popevke svetske poleg mogućnoga nabira z nekojemi nاپitnicami vu jeden rukovez spravljene vu Zagrebu leto 1814«.

Zbirka je, nažalost, do danas ostala neobjavljena. Čuvaju se dva primjerka od kojih je jedan Mahanovićeve autograf.¹¹

Prvi je, na poticaj Jerneja Kopitara, počeo na južnoslavenskim prostorima sustavno skupljati primjere usmenog stvaralaštva Vuk Stefanović Karadžić. On će upravo 1814. tiskati prvu zbirku usmenih pjesama pod naslovom: »Mala prostonarodna slaveno-serbska pesnarica«. Knjižica je izašla u Beču i sadrži sto lirskih (»ženskih«) i šest epskih (»muških«) pjesama.

Već se 1815., također u Beču, pojavila i druga Vukova zbirka »Narodna srbska pjesnarica« sa 101 »ženskom« i 17 »muških« pjesama, a 1821. izlaze, ponovo u Beču, i njegove »Narodne srpske pripovijetke« (drugo je izdanje tiskano 1853. i posvećeno je Jacobu Grimmu).

Odjek je u nas i u europskim kulturnim sredinama izvanredan.¹²

No ni Goethe, ni braća Grimm, pa ni ostali književni uglednici u Europi ne znaju da poluobrazovani i izrazito nacionalistički orijentirani Vuk zapisuje sve do čega dođe, ponešto prekraja i mijenja te objavljuje pod oznakom »srpsko«.

Vide to, međutim, kulturni djelatnici s drugih južnoslavenskih prostora pa moraju reagirati.

Prvi u tome uspijeva Stanko Vraz svojom knjigom »Narodne pesni ilirske, koje se pjevaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske« tiskanom u Zagrebu 1839.¹³

Iako pun štovanja prema Vuku, kojemu i posvećuje svoju zbirku, on ipak otvoreno kaže: »Učene glave traže blago po tuđim perivojima ne mareći za domaću narodnu pjesmu i crpe iz grčkih, latinskih i drugih stranih izvora te žale što su nestale neke klasične starodavne pjesme, vičući na Omara (spalio Aleksandrijsku biblioteku, o.p.).

Drugi opet uznose ures 'Rukopisa Kralodworskoga' i jadikuju što su neki komadi u njemu oštećeni, a drugi sasvim nestali.

Drugi opet, zanoseći se ljepotom tzv. saborskih pjesama, uzdižu samo Vukove napore, a nisu mislili da i oni stoje na livadi na kojoj niču cvjetovi narodne poezije slavjanske.«¹⁴

Stoga će izrijeком naznačiti pokrajine po kojima je skupljao svoje pjesme, donoseći, gdje god je to moguće, i mjesto nastanka zapisa.

Pjesme je počeo skupljati 1833., najprije po malom Štajeru (po okolici njegova rodnog Cerovca), da bi do 1838. svoju djelatnost proširio i na ostale spomenute krajeve.

Vrazova je zbirka usmenih pjesama prva slovenska knjiga tiskana Gajevim pravopisom.

U trenutku njezina izlaska on već ima skupljenu građu i za drugi »razděljak«. Knjiga, međutim, nije naišla na poseban odziv kod čitalaca pa prođani primjerci nisu pokrili ni troškove tiskanja.

Videći da, iz materijalnih razloga, neće moći tiskati i drugi svezak, on neke svoje zapise, posebno one nastale na hrvatskom prostoru (npr. lijepu čakavsku pjesmu »Posljednji Frankopan i Zrinjski« iz Novog Vinodolskog) daje Kukuljeviću i sve energičnije traži da i Kukuljević tiska jednu zbirku usmenih pjesama.

Kukuljević je pak, poput Ljudevita Gaja, već kao srednjoškolac i sam skupljao usmene pjesme, i to prije Stanka Vraza.

Njegov zapis prekrasne balade iz Hrvatskog zagorja »Ranjeni junak« nosi naime nadnevak: 24. ožujka g. 1832.¹⁵

To pokazuje da je budući znanstvenik još u ranoj mladosti bio svjestan postojanja brojnih i umjetnički iznimno uspješnih primjera usmenog stvaralaštva na prostoru zapadne Hrvatske, koji su se i jezikom i stilom, a često i pjesničkom manirom, bitno razlikovali od Vukovih zapisa.

Motivsko-tematska bliskost nekih kajkavskih pjesama s Vukovim zapisima nije mogla Vuku dati nikakvo pravo da ih naprečac proglasi srpskima jer su brojni motivi u usmenom stvaralaštvu općenarodno dobro koje često prelazi ne samo nacionalne nego i kontinentalne granice.

Putujući po raznim krajevima svoje šire domovine, Kukuljević gleda, sluša i zapisuje.

Tako nastaje njegova prva rukopisna zbirka koju je sam naslovio kao »Narodne Pěsni – ilirske. Skupio po Međimurju i u Austrii Ivan Kukuljević Sakcinski. Godine 1841«.

Rukopis je vlasništvo Matice hrvatske (oznaka: M. H. 192 A). Najprije donosi petnaest pjesama zapisanih u Međimurju, a zatim slijedi trinaest »pesmi horvatsko – ilirskih« skupljenih u Mavrlinu (Wölbendmauer) i u Pandrovcima (Padendorf) u Austriji. Do danas nije tiskan u cijelosti. Neke je od tih pjesama kasnije objavio Franjo Šaver Kuhač, a nakon njega i Vinko Žganec koji je za svoju antologiju »Hrvatske pučke popijevke. Kajkavske« iz rukopisa uzeo sedam pjesama.¹⁶

Ivan Ivančan donosi u svojoj knjizi »Narodni plesni običaji Međimurja« faksimile pjesama »Dora i Franca« (u rukopisu br. 7) i »Tri senje« (u rukopisu br. 8).¹⁷

Prvih petnaest spomenutih pjesama predstavlja ujedno i prve zapise za koje se decidirano tvrdi da su nastali na međimurskom prostoru.

Proći će, međutim, još punih šest godina od objavljivanja opsežnije zbirke Kukuljevićevih zapisa.

Dogodilo se to 1847. godine s izlaskom IV. knjige njegovih »Različitih dela« pod naslovom »Pěsme Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. S dodatkom narodnih pěsamah puka hãrvatskoga«.¹⁸

Knjiga ima 260 stranica. Prostor do 112. stranice zauzimaju Kukuljevićeve pjesme s predgovorom, a zatim je do 120. stranice otisnuto pet prevedenih pjesama.

Od stranice 121. počinju »Narodne pěsme puka hãrvatskoga« s predgovorom koji ima nadnevak: »Na Škaričevom u Zagorju na Ivanje 1846.«¹⁹

Sve su usmene pjesme raspoređene u tri skupine: I. štokavske, II. čakavske, III. kajkavske. Štokavskih je ukupno jedanaest, od čega su četiri iz križevačke regimente, a zapisao ih je i dao Kukuljeviću Dragutin Rakovac.²⁰

Čakavskih je pjesama dvadeset i šest.

Kajkavska je skupina najbrojnija i sadrži sedamdeset i sedam zapisa.

Najprije je otisnuto pedeset i šest pjesama bez posebnog rasporeda, a tada slijede »svatovne«, »romarske«, »kajkavske bajoslovne« i »pjesme ladarske«.

Za sedam se kajkavskih pjesama izrijekom kaže da su iz Međimurja.²¹

Najviše je kajkavskih pjesama zabilježeno u Hrvatskom zagorju, a među njima su posebno uspjeti primjeri iz Varaždinskih Toplica, kako je to već pokazala i Božena Filipan u napisu »Još živi starinska« objavljenom 1974. godine.²² Tu posebno mislimo na pjesme »Slavuj tica i kralj Matija«, »Snuboki« i »Tri udate sestre«.

Ovdje se za primjer donosi pjesma »Snuboki«:

Teče teče Sava, Drava,
Išče dalje luba moja,
Ja si nejdem nigdar po njo,
Ja si pošlem sve katane,
Sve katane vse zebране,
Vse zebране same mlade.

Kak so blizu dohajali,
S puškicama pocilali,
Sabljicami pomahali,
S ostrogami pocvenkali,
Luba se je prestrašila.

»Neboj mi se, luba moja,
Nebom t' peljal v čerņu goru,
Neg te bodem v ravno polje,
V ravno polje Međimorje,
Kud junaki v igru hode
Kud divojke v kolo hode.

(Kukuljević, str. 201.)

Citirana je pjesmica zanimljiva ne samo zbog sadržaja nego i zbog dotjerane vanjske forme, izvanredno zvonkog stiha trohejskog osmerca i bogatog jezičnog izraza.

Ona, međutim, pokazuje i to kako narodni pjevač, ali i zapisivač Međimurje smatraju sastavnim dijelom hrvatskog prostora, bez obzira na činjenicu što je ono dotad već sto dvadeset godina pripadalo, i stvarno i pravno, Mađarskoj.

Nekoliko je pjesama iz kajkavske skupine zapisano i u Cverndorfu u donjoj Austriji.

Čitava zbirka dakle sadrži 114 usmenih pjesama i prva je tiskom objavljena zbirka te vrste na hrvatskom prostoru.

Kukuljevićev će tipično romantičarski stav prema usmenim, narodnim pjesmama otkriti kratki citat iz prvog predgovora njegovoj knjizi: »Da ipak ova knjiga i kod strogo učenih čitateljah nešto barem pozornosti probudi, dodao sam k mojim izvornim pjesmama: narodne pjesme puka hãrvatskoga, koje, prem da su u malenom samo broju tiskane mogu služiti za neko ogledalo narječjah, te za upoznanje duha, ćutih i načina mišljenja mnogo rasprostranjenog naroda hãrvatskoga«.²³

U posebnom predgovoru samim »Narodnim pĕsmama« govori o svom skupljačkom radu i kaže: »Rado bih ja bio i ovu malu zbirku narodnih pĕsama hrvatskih koje sam tumarajući po svijetu od mila do nedraga sam slušao i prepisivao, drugom komu sposobnijem za taj posao izdatelju dao da ju u svoju veću zbirku uplete (kao što sam to s nekojim prije učinio bio, davši ih gg. Sreznjevskom i Stanku Vrazu).

Nu budući da dobro poznam okolnosti naše književne koje sada još rijetko komu dopuštaju narodno ovo blago tiskom izdavati, naumio sam narodne ove pjesme priopćiti svijetu, koje će možebiti osobito slavjanskim književnikom i čitateljem tim povoljnije biti što su uzete iz svih narječja porijekla hrvatskoga.²⁴

Kukuljević u tom trenutku vjerojatno nije bio svjestan da čini pionirski korak u objavljivanju hrvatskog usmenog, narodnog stvaralaštva.

I on se, međutim, na samom početku susreo s gotovo nerješivim problemom bilježenja pojedinih glasova za koje u Gajevu grafemskom sustavu nije bilo znakova.

Kad su narodne pjesme već bile otisnute, prigovorio mu je Antun Mažuranić da se u zapisivanju senjskih pjesama nije »posve dāržao načina senjskoga izgovaranja«.

Kukuljević u predgovoru prvom dijelu svoje knjige odgovara: »Ja rado vĕrujem mnogoućenom gosp. profesoru da to biti može, nu budući da ja takvih glasovah, kad sam popisivao senjske pĕsme zaisto razabrao nisam, napisao sam reči kako sam ih ja čuo, nu da sam ih i svojim uhom razabrao, nebi ih bio mogao onako pobilježiti, budući da nam k tomu potrebita osobita slova fale«.

Zapisujući pak kajkavske pjesme, Kukuljević je uočio posebno bogatstvo vokala pa je i tu neke osobitosti pokušao zabilježiti. Tako je s prijeglasom pisao zatvoreno o te otvoreno e i a, dok je e nastalo od jata označavao crticom, kvačicom okrenutom gore (tzv. »rogato« e) ili ga ostavljao bez posebne oznake, npr.: lepō, mimō, Kārlovec, sēm, dete, dĕvojka, zabolĕla, ali kod a zna koristiti i kvačicu okrenutu dolje: kāsec, kāsa, vādoj.

U tome nije mogao biti dosljedan pa u napomeni uz pjesmu »Tugujući Slavuj« (str. 225.) kaže: »Sve ove navedene, zagorske pĕsme' pisane su ponajviše okolo Sv. Križa, i zato nĕ mogu služiti za pravilo svih podnarječjah zagorskih, jer ima i tu mestah gde se slovo a, o, i e različito izgovara, kako se iz istih ovde navedenih pĕsama svaki uputiti može, koje sam ja posve onako napisao, kako ih je onaj izgovarao, koji ih je pevao«.

Pitanje sustavnog i jedinstvenog bilježenja glasova u usmenim pjesmama kajkavskog jezičnog izraza nije riješeno ni do danas.

Valja svakako pozdraviti opisani Kukuljevićev pokušaj, jer je on i na tom području bio prvi.

Na Kukuljevićevim je načelima deset godina kasnije koncipirao svoju zbirku hrvatskih pripovijedaka, također dosad jedinu takvu i jednu od najopsežnijih u hrvatskim razmjerima, i profesor Varaždinske gimnazije Matija Valjavec Kračmanov. On u »Dostavku« svojoj knjizi i sam donosi trideset i dvije pjesme iz varaždinske okolice.²⁵

Skupljanje i objavljivanje usmenih pjesama i pripovijedaka nastavlja Valjavev učenik, kasnije i sam profesor Varaždinske gimnazije, Rikardo Ferdinando Pohl-Herdvigov.

Sabranu je gradu objavio u tri knjižice (sve su tiskane u Varaždinu), od kojih su na ovom mjestu zanimljive I. i III. jer donose zapise iz sjeverozapadne, kajkavske Hrvatske.²⁶

Sada su zaredale brojnije tiskane zbirke usmenih pjesama i pripovijedaka s raznih strana Hrvatske.

Ovdje ipak valja posebno spomenuti dvojicu najmarljivijih, najpozvanijih i najzaslužnijih melografa i zapisivača tekstova usmenog poetskog stvaralaštva, a to su Franjo Šaver Kuhač, koji posebno ističe svoj boravak u Varaždinskim Toplicama i bilježenje poetskog i glazbenog folkloru s područja Hrvatskog zagorja i Međimurja²⁷, i akademik Vinko Žganec.²⁸

I dok su tiskane zbirke usmenog stvaralaštva do danas koliko – toliko proučene i znanstveno valorizirane, ogromna je književna ostavština, nastajala i čuvana na kajkavskom prostoru u rukopisnim pjesmaricama kroz vremenski raspon od preko četiristo godina, tek povremeno bila predmetom književnoteorijskih oglada i rasprava.

Kronološki se slijed tih rukopisa može pratiti od »Mariborsko-prekmurske« ili »Martjanske pjesmarice« iz 1593. preko »Pavlinske«, »Drnjanske«, »Varaždinske«, »Kotoripske«, »Ludbreške«, »Preločke«, triju »Donjovidovskih« pa sve do naših dana.

Spomenute su samo one najznačajnije.

Od svih su postojećih i do danas poznatih rukopisnih poetskih zbirki samo tri u cijelosti objavljene i tiskom.

Pred znanstvenicima je, posebno onima s kajkavskog jezičnog prostora, da tu građu prikupe i što prije objave. To bi posebno olakšalo pristup starijoj kajkavskoj profanoj književnosti.

Znanstvena bi zanimanja morala ići u dva pravca.

Prvo, da se iz sačuvane građe izluče svi oni tekstovi koji su odmah nakon nastanka ušli u narod i postali dijelom usmenopoetskog korpusa i za koje se više nikako ne može pretpostaviti eventualni autor.

Drugo, da se označe ostvarenja za koja se neosporivo može dokazati da su autorska, pa onda i njihovim stvaraocima valja dati dostojno mjesto među hrvatskim piscima.

Tako bi se mogao književnoznanstveno valorizirati rad brojnih pjesnika o kojima naša kulturna javnost zna malo ili gotovo ništa.

Na ovom mjestu valja ukazati na barem neka nezaobilazna imena kao što su: Baltazar Patačić, Ivan Franc Čikulin, Stjepan Domjanić, Katarina i Franc Patačić, Ignjat Bedeković, Ferenc Delišimunović Jelačić i Antun Tomašić.

Velika se pomoć u tom poslu očekuje od Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, posebno od Zavoda za znanstveni rad u Varaždinu.

SAŽETAK

Premda prvi pisani podatak o postojanju pjesama na hrvatskom jeziku potječe iz 1177. godine, a sustavnije se bilježenje primjera hrvatske poezije može pratiti od 1380., prvi je primjer jedne usmene, narodne pjesme tiskan tek 1497. u Italiji.

Od 16. stoljeća brojni hrvatski pjesnici objavljuju u svojim djelima i pojedine primjere usmenog književnog stvaralaštva, ali bez sustavnijeg pristupa toj poetskoj građi.

Veće je zanimanje za usmenu književnost i u nas inicirao romantičarski svjetonazor u prvoj polovini 19. stoljeća.

Važno mjesto na prikupljanju primjera usmenog književnog stvaralaštva na hrvatskim prostorima pripada Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom koji je prvi i tiskom objavio opsežnu zbirku narodnih pjesama na sva tri hrvatska narječja.

Kukuljević je također prvi komentirao i pokušao riješiti poteškoće s kojima se susretao pri bilježenju glasova za koje ne postoje odgovarajuća slova u grafemskom sustavu hrvatskoga književnog jezika.

Nakon Kukuljevićeva je djela uslijedilo tiskanje brojnih zbirki usmenih pjesama raznih melografa i folklorista.

Tiskom je izdana građa do danas na adekvatan način proučena i ocijenjena.

Ostaju, međutim, još brojne rukopisne pjesmarice iz različitih razdoblja koje tek čekaju svoje proučavatelje i valorizatore.

IVAN KUKULJEVIĆ UND SEIN VERHÄLTNIS ZU MÜNDLICHEM VOLKSSCHAFFEN Zusammenfassung

Obwohl die erste geschriebene Angabe über den Bestand der Lieder in kroatischer Sprache aus dem Jahre 1177 stammt und obwohl man eine systematische Aufzeichnung kroatischer Lieder vom 1380 folgen kann, das erste Beispiel eines unseren mündlichen Volksliedes ist erst im Jahre 1497 in Italien gedruckt worden.

Von dem sechzehnten Jahrhundert veröffentlichen manche kroatische Dichter in ihren gedruckten Werken auch einzelne Beispiele des mündlichen literarischen Volksschaffens, aber ohne einen wissenschaftlichen Zutritt zu dieser poetischen Erbschaft.

Ein größeres Interesse für mündliche Volksliteratur erregte auch bei uns die romantische Weltanschauung in der ersten Hälfte des neunzehnten Jahrhunderts.

Eine besonders wichtige Stelle auf dem Gebiet des Sammelns verschiedener Arten der mündlichen Volksliteratur in Kroatien hat sich Ivan Kukuljević Sakcinski erworben, der als Erster auch eine gedruckte Sammlung kroatischer Volkslieder im Jahre 1847 veröffentlicht hat.

Kukuljević kommentierte und versuchte, auch zum ersten Male, die Schwierigkeiten zu lösen, die er bei dem Notieren jener Laute, für welche kein entsprechender Buchstabe in dem graphischen System der kroatischen Schriftsprache gibt, getroffen hatte.

Nach Kukuljevićs sammlerischen Tätigkeit folgten viele gedruckte Gesangbücher mit Volksliedern, deren Herausgeber verschiedene Melographen und Folkloristen gewesen waren.

Gedruckte Liedersammlungen sind bis heute auf eine wissenschaftliche Weise erforscht und bewertet.

Geblichen sind aber noch zahlreiche handschriftliche Gesangbücher, die auf ihre Erfoscher leider noch immer warten müssen.

BILJEŠKE

1. Ivan je Kukuljević rođen u Varaždinu 29. svibnja 1816. kao potomak stare plemićke obitelji Bassani de Sacci (otud mu i pridjevak Sakcinski). Osnovnu je školu završio u Varaždinu. Tu je počeo polaziti i gimnaziju, ali školovanje nastavlja u plemićkom konviktu u Zagrebu. Po završenoj gimnaziji stupa u vojsku i kao kadet u Kremsu piše svoju prvu pjesmu na njemačkom jeziku (»An Kroatien«, 1834.). Oficir je ugarske garde u Beču. Tu 1837. upoznaje Gaja i Vuka Karadžića. Iste godine piše i prvu hrvatsku pjesmu (»Tuga za ljubom«) i šalje je »Danici«. 1839. tiska u Zagrebu prvu hrvatsku dramu na zajedničkom standardnom jeziku »Juran i Sofija ili Turci kod Siska«. Četrdesetih godina druguje u Milanu s Preradovićem. 1842. daje ostavku u vojnoj službi i vraća se u domovinu kao vatreni ilirac. 2. svibnja 1843. drži u Saboru prvi govor na hrvatskom jeziku. Kao član trijumvirata s Gajem i Ambrozom Vraniczanyem proglašava 1848. Josipa Jelačića hrvatskim banom. 1850. osniva »Društvo za povjesnicu jugoslavensku«, a 1851. pokreće njegov organ »Arkiv za povjesnicu jugoslavensku«. Putuje Dalmacijom, Istrom, Slovenijom, Medimurjem, Albanijom i Bosnom te na putu skuplja stare knjige i rukopise. Potpredsjednik je Matice ilirske i predsjednik Matice hrvatske (1874 – 1879). Pod kancelarom Mažuranićem je veliki župan zagrebački (1861.), a 1863. osniva Samostalnu narodnu stranku. 1867. je umirovljen pa ostatak života provodi na posjedu Tonimir kraj Varaždinskih Toplica.

U svoje doba ima najveću zbirku rukopisa i biblioteku s više od 12.000 naslova.

Umro je u Puhakovcu kod Sv. Križa u Hrvatskom zagorju 1. kolovoza 1889., napunivši sedamdeset i tri godine života.

To je sažeti prikaz Kukuljevićeve biografije prema Miloradu Živančeviću: »Ilirizam. Pisci i djela. Ivan Kukuljević« – u: Povijest hrvatske književnosti. Knjiga 4. Liber – Mladost, Zagreb, 1975, str. 120 – 124.

2. VJEKOSLAV ŠTEFANIĆ: »Hrvatska književnost srednjega vijeka« u ediciji Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 1, Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1969, str. 49.
Isto i Ivan Mužić: »Podrijetlo Hrvata«, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1989, str. 114.
3. Spomenuti kodeks, poznat u znanosti pod signaturom pariške Nacionalne biblioteke (u kojoj se i danas čuva) kao »Code Slave no 11« sadrži u dodatku i deset pjesama. Nastao je u Splitu ili bližjoj okolici 1380.
g.
DRAGICA MALIĆ: »Jezik prve hrvatske pjesmarice« (na unutrašnjem naslovnom listu stoji: »Jezik najstarije hrvatske pjesmarice«), HFD, Liber, Zagreb, 1972.
4. Usporediti izbor iz rukopisnog zbornika »Zbornik Nikše Ranjine« u: »Zbornik stihova XV. i XVI. stoljeća«, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 5, Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1968, str. 431 – 456.
5. Usporediti i napis MIROSLAVA PANTIĆA: »Pesma o ‚slavnom‘ despotu Đurđu Brankoviću – Doja del Kole (1497)« – u: SVETOZAR KOLJEVIĆ: »Ka poetici narodnog pesništva«, Biblioteka »Književni pogledi«, Prosveta, Beograd, 1982, str. 49 – 55.
6. Osim spomenutih bugarštica (bugarščica) HEKTOROVIĆ je zapisao i pjesme: »I kliče divojka«, »Naš gospodin poljem jizdi«, »Majka mu je lipo ime dala«, »Lipo ti je, brajo, pogledati«.
Pisac se ovih redaka pri pisanju rasprave o Kukuljevićevu odnosu prema usmenom poetskom stvaralaštvu služio izdanjem »Ribanja i ribarskog prigovaranja« u knjizi »Lucić-Hektorović«, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 7, Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1968, i predgovorom MARINA FRANIČEVIĆA tom izdanju, str. 153 – 166.
Obje je citirane bugaršnice, s opširnijim komentarom, objavio i JOSIP KEKEZ u svojoj monografiji »Bugarščice«, Čakavski sabor, Split, 1978. na str. 69 – 72. i str. 99 – 103.
7. Usporediti »Predgovor« FRANJE ŠVELCA »Planinama« P. ZORANIĆA u knjizi »P. Zoranić. J. Baraković«, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1964, str. 7 – 28.
FRANJO FANCEV: »Dosađ najstarija poznata hrvatska pučka pjesma«, Zbornik u čast Bogdana Popovića, Beograd, 1929.
Potpuni tekst te pjesme donosi i VLATKO PAVLETIĆ u »Zlatnoj knjizi hrvatskog pjesništva«, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1971, str. 25 – 26.
8. Bugarštica o majci Margariti obuhvaća stihove 699 – 881. Knjiga kao u bilješci 7.
I tu je pjesmu, uz komentar, objavio JOSIP KEKEZ u svojoj knjizi »Bugarščice« (vidjeti bilješku 6) na str. 73 – 79.
9. KRAJAČEVIĆ-SARTORIUS NIKOLA (na naslovnom listu nema imena autora): »Sveti evangeliomi, Koteremi sveta Cirkva Zagrebečka Slovenska žive... Vu Nemškom Gradce. Na Jezero šest sto pedeset i prvo leto. Pri Ference Widmanstadiuse štapare«.
KRAJAČEVIĆ doslovno navodi: Šesta popevka, kum se »Ave Maris stella« tomači: na notu »Hranila devojka tri sive sokole« (str. 227), Sedma popevka, kum se »O gloriosa Domina« tomači, na notu: »Igralo kolo široko« (u tekstu greškom stoji »šimko«, str. 229), Osmo popevka, kum se Devica Maria pozdravlja na notu: »Posejal sem bažulek, posejal sem draga ljuba« (str. 230), Deveta popevka, kum se milošča božja prosi: na notu, »Lepo mi poj černi kos« (str. 231).
10. Cijeli je tekst, s komentarom, objavljen u knjizi JOSIPA KEKEZA »Bugarščice«, Čakavski sabor, Split, 1978, str. 157 – 160.
11. FRANJO FANCEV: »Hrvatska kajkavska poezija prošlih vjekova«, Ljetopis JAZU, svezak 51, Zagreb, 1939, str. 93.
12. JOVAN SKERLIĆ: »Romantizam i realizam«, »Školsko štivo«, Kolo I, Knjiga 10, Kultura, Beograd, 1962, str. 45 – 51.
13. Puni naslov djela glasi: »Narodne pēsni ilirske, koje se pēvaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske«. Skupio i na svēt izdao Stanko Vraz. Razdělak I. U Zagrebu K. p. ilir. nar. tiskarna Dra. Ljudevita Gaja. 1839.
14. STANKO VRAZ, o.c., »Predgovor«, str. X.
15. Ta je pjesma iz Kukuljevićeva rukopisa objavljena u Matičnoj zbirci »Hrvatske narodne pjesme«, Knjiga peta, Zagreb, 1909, br. 136, str. 220.

16. DR. VINKO ŽGANEC: »Hrvatske narodne pjesme. Kajkavske«, Matica hrvatska, Zagreb, 1950. Kukuljevićevi su zapisi objavljeni pod brojevima: 132, 133, 136, 137, 224, 230. i 375.
17. IVAN IVANČAN: »Narodni plesni običaji Međimurja«, Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1987, str. 50.
18. Puni je naslov knjige: »Pesme Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. S dodatkom narodnih pjesamah puka hrvatskoga«. Različita dela. Knjiga četvrta. Pesme. U Zagrebu Tiskom kr. pov. ilir. n. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, 1847.
19. Taj je predgovor (str. 123 – 126) otisnut i u knjizi »Hrvatski narodni preporod II«, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1965, str. 165 – 166.
20. To su pjesme: »Djevojka budi dragog«, str. 127; »Dragi i Draga«, str. 128; »Tužna djevojka«, str. 129. i »Djevojka prevari Boga«, str. 130.
21. To su pjesme: »Tica papiga i mladi lovac«, str. 197; »To je najbolje što je komu z volje«, str. 226; »Ban Tucipeter i kralj Matiaš«, str. 227; »Tugujući vojnik«, str. 228; »Neverna Jana«, str. 228; »Molba na zoru«, str. 229. i »Dok novake vode«, str. 230.
22. BOŽENA FILIPAN: »Još živi starinska«, časopis »Kaj« br. 12 iz 1974. godine.
23. »Predgovor« je otisnut na početku knjige bez oznake stranica, a datiran je: »U Varaždinu, 22. prosinca 1846.« IKS.
24. Vidjeti bilješku 19.
25. »Narodne pripovjedke. Skupio u i oko Varaždina MATIJA KRAČMANOV VALJAVEC«. Vlastita naklada. Varaždin, 1858. »Dostavek« počinje na str. 289.
26. »Hrvatske narodne pjesme i pripovjedke u Vrbovcu sakupio i rodu i svijetu predao RIKARDO FERDINANDO PLOHL HERDVIGOV I.«. U Varaždinu, 1868.
»Hrvatske narodne pjesme po narodu skupio te rodu i svijetu predao R. FERD. PLOHL–HERDVIGOV sada učitelj prirodopisa u gimn. varaždinskom: Hrvatskoga narodnoga blaga svezak III.« U Varaždinu 1876.
27. FRANJO ŠAVER KUHAČ je sam uredio svoju ogromnu zbirku od preko dvije tisuće napjeva i tekstova usmenih pjesama, među kojima su dostojno mjesto dobile i pjesme s kajkavskog jezičnog prostora. Za života je tiskao četiri knjige pod naslovom: »Južno-slovenske narodne popievke. Većim ih dielom po narodu sam sakupio, ukajdio, glasovirsku pratnju udesio te izvorni im tekst pridodao Franjo Š. Kuhač«.
Sve su tiskane u Zagrebu, i to: I. knjiga 1878, II. knjiga 1879, III. knjiga 1880. i IV. knjiga 1881.
V. se knjiga pojavila tek 1941., i to u drugačijem formatu, a uredili su je Božidar Širola i Vladoje Dukat.
28. Detaljnu bibliografiju Žgančevih zbirki usmenih pjesama donosi IVAN ZVONAR u djelu »Usmena narodna lirika na tlu Međimurja« – u knjizi: ZVONAR – HRANJEC: »Usmena narodna književnost na tlu Međimurja«. Knjiga I. »Zrinski«, Čakovec, 1980, str. 273–274.
Ovdje još valja spomenuti da je Institut za etnologiju i folkloristiku otkupio od Žgančevih nasljednika pravo na objavljivanje 2.200 tekstova i napjeva što ih je po Međimurju skupio i za života sam uredio i pripremio za tisak dr. Vinko Žganec.
Dosad su pod naslovom »Hrvatske pučke popievke iz Međimurja« tiskane dvije knjige, i to: 1990. i 1992.
29. Jednu je rukopisnu zbirku pjesama iz pera župnika ANTUNA TOMAŠIĆA, završenu oko 1790. godine, tiskom izdao, i to u izvornoj grafiji, VJEKOSLAV NORŠIĆ u ediciji: »Građa za povijest književnosti hrvatske«, Knjiga X., JAZU, Zagreb, 1927, str. 163 – 172. pod naslovom: »Još jedna kajkavska pjesmarica XVIII. vijeka«.
1991. izišlo je u redakciji dr. Alojza Jembriha reprint izdanje (s transkripcijama u posebnoj knjizi) zbirke »Pesme Horvatske« grofice KATARINE PATAČIĆ iz 1781. godine.
1992. pojavilo se u Zagrebu, u redakciji Antuna Šojata i Koraljke Kos i reprint izdanje »Pavlinskog zbornika« iz 1664. g.
Iz svih su ostalih rukopisnih pjesmarica dosad objavljeni samo uži ili širi izbori pjesama.
Upravo se očekuje izlazak iz tiska »Godišnjaka Matice hrvatske« Čakovec u kojem će biti u cijelosti objavljena, u redakciji i transkripciji pisca ovih redaka, rukopisna pjesmarica IVANA MLINARIĆA nastala u Prelogu (Međimurje) 1834.

Primljeno: 1995-9-25